© Studia methodologica, ISSN 2307-1222, No. 40. 2015

Studia methodologica 2015; (40)

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ІНВЕКТИВИ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Олександр Ребрій

Доктор філологічних наук, доцент, кафедра теорії та практики перекладу англійської мови, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (**УКРАЇНА**), 61022, м. Харків, майдан Свободи 4, e-mail: transengl@karazin.ua

Дар'я Гайдар

Викладач, кафедра теорії та практики перекладу англійської мови, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (**УКРАЇНА**), 61022, м. Харків, майдан Свободи 4, e-mail: transengl@karazin.ua

UDC: 811.111:811.161.2]'255.4

ABSTRACT

Rebrii Oleksandr, GaidarDaria. Specifics of Invective Rendering in the English-Ukrainian Translation (on the Material of the Children's Literature)

The research deals with the notion of invective in the children's literature and specifics of its rendering in the English-Ukrainian translation. The books by British children's authors Sue Townsend *The Secret Diary of Andrian Mole* and Eoin Colfer *The Wish List* and their translations into Ukrainian serve as research material. The article presents attempts to define possible strategies for invective translation and factors that influence their formation. Comparative analysis of translations allows to make a conclusion that invective rendering is complicated by language specifics, social and historical specifics of cross-cultural communication, personality of the translator, and type of the text. It is determined that translators tend to apply the following strategies for invective rendering: substitution of the image, equivalent that needs explicit explanation in the translation annotations, adequate equivalent in the target language (semantic and structural concurrency).

Key words: children's literature, cross-cultural communication, invective, strategies of translation.

У статті представлено аналіз поняття «інвектива» у складі художнього твору дитячої літератури, а також аналіз особливостей її відтворення в англо-українському перекладі. Матеріалом для дослідження виступили твори британських дитячих авторів Сью Таунсенд "The Secret Diary of Adrian Mole" та Йоуна Колфера "The Wish List", а також їхні переклади українською мовою. У статті представлено спроби виявлення можливих стратегій відтворення інвективи та чинників, що впливають на їх формування. Порівняльний аналіз перекладів дозволяє припустити, що відтворення інвективи ускладнюється лексико-граматичними відмінностями контактуючих мов; соціально-історичними умовами міжмовної та міжкультурної комунікації; особистісними факторами перекладача;характером тексту. Дослідження показало, що при відтворенні інвективи українською мовою перекладачі використовують наступні стратегії: заміна образу; відповідник, що потребує детальнішого роз'яснення у перекладацькому коментарі; адекватний відповідник у мові перекладу (семантико-структурний паралелізм).

Ключові слова: дитяча література, інвектива, міжкультурна комунікація, стратегії перекладу.

Сучасне українське перекладознавство перебуває у фазі активного розвитку, опановуючи все нові теми й об'єкти дослідження. Одним із пріоритетних напрямків розвитку науки про переклад є вихід за межі суто лінгвістичної теорії у площину міждисциплінарності як наскрізної ознаки перекладознавчої науки, що, за словами О. Д. Швейцера, сформувалась як «живий синтез» взаємопов'язаних підходів. У випадку з дослідженням інвективи в англо-українському художньому перекладі маємо всі підстави говорити про необхідність *актуального* поєднання постулатів лінгвістичного перекладознавства з положеннями літературної теорії, теорії міжкультурної комунікації, культурології тощо.

Метою розвідки є виокремлення та аналіз чинників, що зумовлюють стратегії відтворення інвективи в англо-українському перекладі.

Матеріалом для дослідження виступили 132 приклади інвективи, відібраних методом суцільної вибірки з творів британських дитячих авторів Сью Таунсенд *"The Secret Diary of Adrian Mole"* та Йоуна Колфера *"The Wish List"*, а також з їхніх перекладів українською мовою у виконанні А. Сагана («Таємний щоденник Адріана Моула») та Н. Брискіної («Список бажань»).

Об'єктом дослідження виступають інвективи у складі художнього твору дитячої літератури, а *предметом* – особливості їхнього перекладу з англійської мови на українську.

Зростаючий інтерес вітчизняної філології до інвективи можна пов'язати з наслідками демократизації українського суспільства, в якому за останні десятиріччя досить суттєво змінилися комунікативні норми, мовні смаки та ціннісні орієнтації, що, у свою чергу, здійснило потужний вплив на мову, культуру, літературу [19, с. 6].

Важливим чинником мовної «демократизації» є також вплив англомовної культурної традиції, де обсценний лексичний пласт особливо інтенсивно виходить на широкий загал. Написані англійською мовою художні твори сучасної тематики буквально залиті словами, яких зовсім недавно уникали або, у крайньому випадку, позначали першою та останньою літерами.

Проаналізувавши причини активного наступу інвективи на різноманітні дискурси, в яких вона ще донедавна залишалась табу, можна припустити, що її використання виконує функцію емоційної розрядки адресата, необхідної будь-якій людині, що відчуває тиск різноманітних обставин, однак межі цієї розрядки останнім часом явно порушені [2, с. 46]. Як слушно заявив з цього приводу В. Г. Костомаров, «стиль сучасного спілкування характеризується розмитістю меж між різними комунікативними сферами, нівелюванням типів мовлення» [2, с. 151].

Внаслідок того, що використання інвективи стало «органічною частиною буденного освоєння дійсності сучасною дитиною» [3, с. 188], автори творів дитячої літератури активізували її використання як прояв комізму, прийом приваблювання, привертання уваги, створення інтимної, дружньої тональності спілкування у художньому дитячому дискурсі.

Перекладознавчий аналіз інвективи як невід'ємної складової життєдіяльності будь-якої лінгвокультурної спільноти є об'єктивно необхідним. Проте, у сучасній лінгвістиці ще не вироблено єдиного підходу до визначення цього складного поняття.

Термін «інвектива» вживається у працях учених у широкому сенсі як будь-яке висловлювання, яке містить образу, різкий виступ, порушення етикетних норм, навіть іронію [14, 20]. У такому випадку інвектива виступає одиницею мовлення та/або комунікації. Так, наприклад, за визначенням А. Є. Ярославцевої, інвектива як мовленнєве явище, мовленнєва подія, що реалізує певні комунікативні та експресивні інтенції її автора – це «словесний наїзд (від лат. Inhevo, invexi – наїжджати), вербальна атака, нападки, інвектива далеко не завжди виражається у формі власне лайки або лихослів'я, але, безумовно, реалізує мовну агресію, виступаючи одночасно однією з основних форм насильства над особистістю» [20, с. 43]. І. А. Соболєва визначає інвективу як будь-який вербальний прояв агресії або стилістично зниженої експресивності, оцінки, емотивності та езотеричності у напрямку адресата мови, ситуації, теми, предмета чи процесу соціально-мовного спілкування[14, с. 27].

Інші дослідники пропонують розглядати термін «інвектива» у вузькому сенсі – «як некодифіковані мовні засоби, що заздалегідь несуть образливу номінацію особистості з за-

лученням табуйованої, обсценної лексики, яку заборонено вживати прилюдно» [19, с. 34]. Подібний підхід ми зустрічаємо в роботах В. І. Жельвіса, О. Ю. Позолотіна та Й. А. Стерніна, які називають інвективою лайку, використану у функції образи, та фактично визначають її одиницею мови. О. Ю. Позолотін дефінує інвективу як «будь-яке грубе, вульгарне, некодифіковане, татуйоване позначення людини з оцінною семантикою, що за своєю формою чи значенням може образити об'єкт оцінки» [12, с. 17].

У своєму дослідженні під інвективою ми розуміємо не образливе слово, а висловлювання, тобто одиницю мовлення/комунікації, що має культурну й національну специфіку, та здійснюється як із кодифікованого, так і з некодифікованого пласта мови з метою негативної оцінки як учасників і предмета комунікацій, так і ситуації спілкування в цілому. Головним мовним засобом створення інвективи дійсно виступає образлива лексика, втім важливу допоміжну роль у її успішному функціонуванні грають стилістичні засоби іронії, сатири, кепкування, сарказму тощо. Функціонально-діагностуючим показником інвективи визначається емотивна образа, а не грубість чи непристойність.

Звертаючись до перекладознавчого аспекту інвективи, варто мати на увазі, що українська мова, за спостереженнями багатьох дослідників [6, 7, 10] прагне до максимальної ясності викладу, уникаючи недомовленостей, тоді як англійська, навпаки, неначе «передбачає», що деякі образи занадто красномовні для того, щоб додатково їх роз'яснювати, а співрозмовник володіє достатнім життєвим досвідом і емоційною сприйнятливістю, аби миттєво вибудувати у свідомості потрібну асоціацію. Тобто, англійська мова, на відміну від української, в основному спирається на контекст (як «горизонтальний» мовний, так і «вертикальний» позамовний), а не на максимальну ясність окремо взятої лексичної одиниці.

На додачу до мовних особливостей, емоційно-оцінні реакції як інгерентна складова людської психіки за своєю суттю мають яскраво виражений національний характер. Таким чином, представники різних націй сприймають, розуміють і інтерпретують одні й ті ж факти навколишньої дійсності – в тому числі й образу – далеко не завжди ідентично.

К. Лендерс вважає, що при перекладі інвективи головним, а часто і єдиним критерієм еквівалентності є прагматика. Завдання перекладача – зробити так, аби у перекладі інвектива виконувала ту ж саму функцію та сприймалася так само, як і в оригіналі, незалежно від її етимології у мові оригіналу. При перекладі інвективи дослідник рекомендує підбирати емоційні, а не буквальні еквіваленти, адже «спроби перекласти інвективу буквально призводять до безглуздих, а часом і до смішних результатів» [23, с. 79].

Знання національно-специфічних компонентів культури [18, с. 28] є запорукою успішності міжкультурної комунікації і дозволяє досить повно визначити систему ціннісних орієнтацій, традиційних норм, стереотипів, стандартів та ідеалів етносу. Перекладач сприймає семантичну й емоційно-експресивну інформацію, укладену у фразу, що підлягає перекладу, і відтворює цю інформацію в матеріальних одиницях мови перекладу, прагнучи зберегти її повний обсяг. Важливо підкреслити, що він не підшукує відповідності кожному слову і словосполученню вихідної фрази, а «перевисловлює її смисл» [3, с. 28]. Спробуємо виділити наступні стратегії перекладу інвективи.

Розглянемо приклад:

I gave him the 'V' sign. (E. Colfer, The Wish List, p. 12)

Я показав йому дулю. (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної, с. 29)

У цьому випадку ми стикаємося з проблемою перекладу одиниці '*V' sign*, що використовується для опису паралінгвального компонента комунікації, який у Британії вважається образливим жестом [24, с. 679]. В українській культурі існує принаймні два можливих функціональних відповідники – це «дуля» та т. зв. *digitus impudicus* (комбінація з виставленого вперед середнього пальця при стислих вказівному та безіменному). Для перекладача художнього твору, насиченого інвективами, підбір відповідностей становить значні труднощі насамперед тому, що багато критеріїв (як-то глибина «зниженості», ступінь обмеженості соціальними і професійними рамками тощо) мають досить суб'єктивний характер. У силу цього перекладачі, підбираючи семантико-стилістичні еквіваленти, ґрунтуються здебільшого на мовному чутті й знанні норми. Проте, в аналізованому випадку перекладачу напевно було неважко визначитися з відповідником, оскільки варіант «дуля» не є занадто ву-

льгарним, що важливо при перекладі творів дитячої літератури, простішим у використанні та таким, що апелює до культурних стереотипів потенційного реципієнта.

У перекладознавстві для позначення можливих етнокультурних труднощів перекладу існує поняття «лінгвоетнічного бар'єру» [9, 15, 18], під яким ми розуміємо перешкоди, що не дозволяють носію мови перекладу безпосередньо сприймати текст мовою оригіналу та реагувати на нього так, якби він був носієм мови тексту оригіналу [9, с. 132]. Незнання особливостей національного характеру та специфіки емоційного складу комунікантів, коли кожен народ закріплює за певними ситуаціями спілкування конкретні клішовані форми вираження, первісно засновані на тих чи інших аспектах предметних ситуацій, неминуче призводить до *міжкультурного прагматичного провалу,* тобто має місце конфлікт культур.

Розглянемо приклад:

Good lad, Paddy! – I guessed that I was Paddy. Brendan guessed it too, and made the transformation from sophisticated wit to thug in the blink of an eye. (E. Colfer, The Wish List, p. 145)

Молодець, Педді! – Я подумав, що це мене назвали Педді. Бренданові сяйнув такий самий здогад. Він облишив кепкування й миттю почав напад. (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної, с. 190)

У наведеному прикладі транскрибування промовистого оніму *Paddy* – відомого в англійській культурі образливого звертання до ірландця [24, с. 391] – не сприймається українським читачем як інвектива, адже не викликає жодних негативних емоцій та образливих асоціацій. У процесі перекладу треба нейтралізувати лінгвоетнічний бар'єр і запобігти порушенню смислового сприйняття, не допустивши національно-культурної асиміляції перекладу, щоб «партнер не втратив у перебігу комунікації своєї національно-культурної ідентичності» [17, с. 21]. З цією метою можна використати перекладацький коментар у вигляді виноски:

**Так називають мешканців Ірландії, образливе слово.* (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної,с. 190)

Також при дослідженні перекладу інвективи важливими стають мовно-комунікативні особливості та традиції обох контактуючих культур. Вважається, що українське емоційно забарвлене висловлювання зазвичай є більш детальним, розгорнутим порівняно з англійським, тут спостерігається гнучке, творче ставлення до української мови – сміливе введення неологізмів в українську фразу (через наявність широкого вибору словотворчих можливостей), різні види інверсій, тональності, розгорнення і конкретності (або експліцитності) у порівняні з компактністю й ємністю (стислістю) англомовних [17, с. 54].

Національно-специфічні компоненти культури породжують проблему експресивності перекладу. Ще Ш. Баллі підкреслював можливість існування численних засобів і способів передачі одного й того ж емоційного змісту, яку він пояснював за допомогою «асоціацій, породжених присутністю в пам'яті виразів, аналогічних даному, що створюють свого роду несвідому синонімію» [1, с. 93]. Так, часто українські перекладачі *підвищують рівень емоційності* англомовної інвективи або взагалі додають власну інвективу з метою посилення комунікативного ефекту образи. Наприклад:

How he rose to become a headmaster I do not know. (S. Thousand, The Secret Diary of Adrian Mole, p. 90)

– Не розумію, як ця істота могла стати директором? (С. Таунсенд, Таємний щоденник Адріана Моула, переклад А. Сагана, с. 190)

При перекладі нейтральний займенник чоловічого роду *he* замінюється на негативно забарвлене «ця істота», що сприймається як образа.

Якщо знак отримує приблизно однакову оцінку у представників обох культур, тобто володіє приблизно однаковою комунікативною силою, ми можемо говорити про структурно-семантичний *паралелізм*. У такому випадку перекладач зазвичай використовує безпосередній відповідник обсценної лексики або застосовує буквальний переклад іронії, сатири, кепкування, сарказму. Наприклад:

Look around you, cretin. (E. Colfer, The Wish List, p. 87)

– *Поглянь довкола, ти, кретине.* (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної, с. 112)

You sweat like a pig, oldman. (E. Colfer, The Wish List, p. 112)

– *Ти пітнієш, як свиня.* (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної, с. 144)

На кінцевий результат перекладу також впливають особистісні характеристики перекладача (мотивація, рівень інтелекту та інші когнітивні й емоційно-вольові особливості). Коли у його свідомості складається повна картина про зображену в тексті оригіналу ситуацію, він добирає адекватні лексичні засоби її перевтілення мовою перекладу. Внаслідок особистісного характеру інтерпретації, іноді одні й ті ж самі інвективи, сприйняті перекладачем по-різному, отримують різні відповідники у різних ситуаціях в межах одного твору:

You just need to be a moron. (E. Colfer, The Wish List, p. 7)

– *Просто треба бути пришелепком.* (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної, с. 16)

My fellow pupils are nothing but Philistine sand Morons! (E. Colfer, The Wish List, p. 86)

– Тупі, дурні міщухи – це все, що можу сказати про своїх шкільних товаришів! (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної, с. 182)

That's no use, you moron. (E. Colfer, The Wish List, p. 34)

– *Що робиш, неодупо?* (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної,с. 44)

No, moron. (E. Colfer, The Wish List, p. 67)

– *Ти, дауне.* (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної, с. 87)

Yes, moron. I sold it. (E. Colfer, The Wish List, p. 166)

– *Так, довбодятле, я його продав. Що ти на це скажеш?* (Й. Колфер, Список бажань, переклад Н. Брискіної, с. 217)

Висновки. Проведене нами дослідження дозволяє визначити інвективуяк висловлювання, тобто одиницю мовлення/комунікації, що має культурну й національну специфіку, та здійснюється з кодифікованого та з некодифікованого пласта мови з метою негативної оцінки як учасників і предмета комунікацій, так і ситуації спілкування в цілому.

Ми виокремлюємо наступні труднощі, що зумовлюють стратегії відтворення інвективи в англо-українському перекладі: лексико-граматичні відмінності контактуючих мов; соціально-історичні умови міжмовної та міжкультурної комунікації; особистісні фактори перекладача; характер тексту.

Наше дослідження показало, що при відтворенні інвективи українською мовою перекладачі використовують наступні стратегії: заміну образу; відповідник, що потребує детальнішого роз'яснення у перекладацькому коментарі; адекватний відповідник у мові перекладу (семантико-структурний паралелізм).

Перспективою подальшого дослідження вважаємо необхідність вироблення номенклатури засобів створення інвективи та проведення більш глибокого аналізу особливостей її відтворення в англо-українському перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика [Текст] / Ш. Балли. – [вступит. ст. Р. А. Будагова]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 393 с.
2. Верещагин Е. С. Лингвострановедение и преподавание русского языка как иностранного / Е. С. Верещагин, В. Г. Костомаров. М. : Рус. яз, 1990. – 246 с.
3. Виноградов В. С. Ведение в переводоведение / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
4. Гусева Е. А. Некодифицированная лексика: прошлое и настоящее [Електронный ресурс] : Вестник Инжекона. Серия: гуманитарные науки. Выпуск 4 (39) / Е. А. Гусева, А. И. Клишин. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический університет, 2010. – С. 187-191. – Режим доступа к журналу : http://engec.ru/sites/default/files/download/soderzhanie-4-39.pdf
5. Жельвіс В. И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира / В. И. Жельвис. – М. : Ладомир, 2001. – 349 с.

6. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматика англійської та української мов / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Державне учбово-педагогічне видавництво “Радянська школа”, 1960. – 161 с.
7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
8. Королева О. П. Прагматика инвективного общения в англоязычном социуме (на материале британского ареала) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О. П. Королева. – Нижний Новгород, 2002. – 196 с.
9. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания / Л. К. Латышев. М. : Просвещение, 1988. – 331 с.
10. Левицький А. Е. Порівняльна граматика англійської та української мов / А. Е. Левицький. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 264 с.
11. Нестерова Н. М. Наука о переводе: герменевтика vs деконструктивизм / Н. М. Нестерова // Вестник Томского государственного университета. Сер.: Филология: общенаучный периодический журнал. – 2006. – № 291. – С. 235–238
12. Позолотин А. Ю. Инвективные обозначения человека как лингвокультурный феномен (на материале немецкого языка): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / А. Ю. Позолотин. – Волгоград, 2005. – 251 с.
13. Саржина О. В. Русская инвективная лексика в свете межъязыковой эквивалентности (по данным словарей) / О.В.Саржина // Речевое общение. Специализированный вестник. Вып. 4 (12). – Красноярск: Изд-во КрГУ, 2002. – С.35-40
14. Соболева И.А. Динамика вербальной агрессии и нарушение лингвоэкологического баланса в современном медиаполитическом дискурсе/ И. А. Соболева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – No 2 (189): Філологічні науки. – Л.: Вид-во ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – С. 52–57.
15. Стернин И. А., Кусов Г. В. Оскорбление как иллокутивный лингвокультурный концепт: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Г. В. Кусов. – Краснодар, 2004. – 248 с.
16. Стернин И. А. Очерк английского коммуникативного поведения / Стернин И. А., Ларина Т. В., Стернина М. А. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2003. – 184 с.
17. Стрельницкая Е. В. Синтаксические средства выражения эмоционального состояния персонажа и особенности их использования при переводе художественных текстов с англиийского языка на русскиий // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. Серия: Филология. No3 (63) – 2010. – С. 53-59.
18. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Изд-во МГУ, 2004. с. 28-29
19. Форманова С. В. Термін “інвектива”: зміст поняття / С. В. Форманова // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Випуск XV-XVIII. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. С. 645-649.
20. Ярославцева А.Е. Коммуникативные стратеги политического дискурса // Материалы XLI Международной научной студенческой конференции «Студент и научно-технический прогресс»: Языкознание. – Новосибирск : НГУ, 2003. – С. 41-43.
21. Aman R. Menomini Maledicta. A Glossary of Terms of Deprecations, Sexuality, Body Parts and Functions, and Related Matter / R. Aman. – Maledicta. – Vol. V, 1981. – 178 p.
22. Biguenet J. The Craft of Translation / J. Biguenet, R. Schulte. – Chicago : University of Chicago Press, 1989. – 153 p.
23. Clifford E. Landers. Literary Translation: A Practical Guide (Topics in Translation, 22) / E. Clifford. – Clevedon : Multilingual Matters Limited, 2001. – 214 p.
24. Oxford American Dictionary / [Edited by Dilys Parkinson. Assisted by Joseph Noble]. – Oxford University Press, 2005. – 616 p.